

УДК 338.431

Валерій Соловійов, керівник відділу освіти Жовківської районної державної адміністрації,
пошукувач відділу управління в системі професійно-технічної освіти
Львівського НПЦ ПТО АПН України

МЕТОДИКА ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ РОБОТИ З МАЙБУТНІМИ АГРАРІЯМИ

У статті запропоновані методичні підходи до профорієнтаційної роботи у процесі допрофесійної підготовки майбутніх аграріїв у загальноосвітній школі.

Ключові слова: професійне інформування, діагностика, консультація, адаптація, орієнтація, навчання, самовизначення.

Постановка проблеми. На початку ХХ ст. особливої ваги набуває задоволення регіональних потреб у робітниках і фахівцях, забезпечення ефективної зайнятості працездатного населення. Це ставить нові вимоги щодо співпраці навчальних закладів різних типів і рівнів із державними службами зайнятості, об'єднаннями роботодавців стосовно навчання, перепідготовки і підвищення кваліфікації персоналу.

Викликає тривогу стан професійної підготовки в нашій державі робітників для різних ланок виробництва, зокрема аграрного, адже ринок праці характеризується низьким рівнем кваліфікації фахівців, постійно зростаючою потребою короткотермінової підготовки працівників та водночас зростанням попиту на мобільну робочу силу, робітників з високою компетентністю та навичками одночасно з декількох професій. У цьому контексті постає завдання вдосконалення допрофесійної підготовки, професійної орієнтації та профвідбору серед різних верств населення, посилення цієї роботи у середніх загальноосвітніх навчальних закладах.

Завдання професійної школи – підготовка конкурентоспроможних фахівців-професіоналів; для цього необхідно створювати умови для розвитку та самореалізації кожної особистості, включення її у виробничу діяльність, забезпечувати її конкурентоспроможність і професійну мобільність, виховувати активного громадянина і дбайливого господаря, всебічно розвинену особистість, здатну навчатися впродовж усього життя, плекати і розвивати цінності громадянського суспільства, втілювати в життя українську національну ідею. Завдання загальноосвітньої школи у контексті подальшого професійного становлення особистості – формування освіченої особистості, підготовленої до життя та активної трудової діяльності,

виховання культури праці, засвоєння суспільно-значущих цінностей [2]. Посилення практично-діяльнсної та творчої складових навчально-виховного процесу є пріоритетним напрямом модернізації діяльності загальноосвітніх шкіл.

Сучасна система підготовки молоді до професійної діяльності передбачає орієнтування старшокласників у сучасному виробництві, набуття вмінь швидкого пристосування до нових умов роботи. Від правильного вибору професії кожним підлітком у кінцевому результаті залежить продуктивність праці в державі, ефективність використання трудового потенціалу, масштаби плинності кадрів і міграції та багато іншого. А це означає, що для забезпечення суспільних потреб необхідно створити ефективну систему соціальної та професійної орієнтації, розширюючи одночасно свободу вибору професії.

Вільний вибір професії багато в чому визначає соціальну активність, практичну підготовку та поінформованість людини. Але щоб реалізувати право вільного вибору професії, надане кожній людині, потрібно знати, з чого вибирати, вміти орієнтуватись у світі професій. На превеликий жаль, нині школа приділяє профорієнтаційній роботі з учнями мало уваги, а це одне з найважливіших завдань середньої освіти, на яке має спрямовуватися трудова, допрофільна, а також профільна допрофесійна підготовка учнів.

Вибір професії – один із головних моментів у житті людини. Це, по суті, вибір життєвого шляху, подальшої долі. Від нього залежить, наскільки людина зможе реалізувати себе в різних сферах життєдіяльності, якими будуть її здобутки та віддача від неї суспільству. Зважаючи на це, профорієнтаційна робота в школі має враховувати, з одного боку, схильності людини, з іншого – тенденції розвитку суспільства, господарсько-економічної системи, які потребують професійно мобільних кадрів, здатних до конкурентної

боротьби за робоче місце, підвищення кваліфікації, а за потреби – перекваліфікації. Свідомий вибір професії передбачає обзнаність учнів про професії, їх особливості, здатність співставити свої можливості з професійними вимогами, врахувати потреби суспільства та ринку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Психолого-педагогічні основи професійної орієнтації та зміст окремих її компонентів розроблено вченими-психологами, які розглядали профконсультацію як основний напрям профорієнтаційної роботи з учнями та досліджували проблеми професійного самовизначення (О.І. Віковська, С.Я. Карпіловська, Л.Л. Кондратьєва, Н.О. Кондратова, Г.К. Радчук, В.В. Синявський, Е.О. Ткаченко та ін.). Питання профорієнтаційної роботи активно досліджувалися у 80 – 90-х рр. ХХ ст. (Н.Н. Захаров, Є.О. Клімов, М.П. Тименко, Е.А. Фарапонова, Б.О. Федоришин, С.Н. Чистякова та ін.) [6; 7; 8; 9], зокрема, було запропоновано основні напрями та різноманітні аспекти профорієнтації. Проте, проблеми організації та управління профорієнтаційною роботою в умовах профільного навчання старшокласників мало досліджені.

Мета нашої статті – розглянути методичні аспекти профорієнтаційної роботи під час допрофесійної профільної підготовки майбутніх аграріїв.

Виклад основного матеріалу. Передусім зазначимо, що профорієнтаційна робота у школі є тривалим, з кожним роком все складнішим процесом, який передбачає такі головні етапи:

1. *Професійне інформування* – формування обзнаності щодо особливостей професій, потреби в них, а також профорієнтаційної позиції, зорієнтованості особистості на вільне, свідоме професійне самовизначення.

2. *Професійна діагностика* – система психологічного вивчення особистості з метою виявлення її професійно значущих якостей і властивостей.

3. *Професійна консультація* – надання особистості допомоги щодо найоптимальніших для неї напрямів професійного самовизначення.

4. *Професійний відбір* – сприяння учневі у виборі конкретної професії на основі його загальних і професійно орієнтованих здібностей, інтересів, перспектив професійної підготовки і працевлаштування.

5. *Професійна адаптація* – допомога молодій людині на стадії опанування професії всебічно пізнати професійне середовище та пристосуватися до нього.

Профорієнтаційна робота потребує творчого

підходу, врахування індивідуальних особливостей, потреб учнів. Для того, щоб фахівець продуктивно працював, необхідний інтерес до обраної професії, тобто спрямованість на її успішне опанування внаслідок усвідомлення суспільної та особистої значущості й емоційної привабливості. Інтерес до професії спонукає до пізнання й оволодіння її секретами, тому є вагомим чинником усебічного розвитку особистості [3].

Обов'язковою умовою для успішного здійснення професійної орієнтації є вивчення індивідуальних особливостей учнів. Г.С. Костюк стверджував, що вибір професії повинен бути вільним і базуватися на індивідуальних здібностях особистості підлітка. Це можливо, якщо особистість не лише усвідомить необхідність, а й прийме її. Готовність підлітків до такого вільного вибору професії, на його думку, визначається трьома умовами: загальним позитивним ставленням до праці; знанням професій і форм професійної підготовки; розумінням своїх особистих здібностей. Становлення готовності до вибору професії (професійного самовизначення) є складовою частиною та водночас завершальним ступенем формування загальної готовності юнаків і дівчат до трудової діяльності.

Під професійною орієнтацією розуміємо цілеспрямовану діяльність педагогічних колективів, працівників підприємств, господарств, громадських організацій, спрямовану на: пробудження в підлітків інтересу до певної професії або кола професій і свідомий вибір професій; формування і закріплення професійного інтересу; оволодіння близькими спеціальностями, отримання високої кваліфікації та набуття майстерності в роботі.

На наш погляд, профорієнтаційна робота в допрофесійному профільному навчанні має спиратися на індивідуальні особливості особистості, її потреби в самопізнанні та самооцінці, а також активній пізнавальній діяльності, самовираженні та самоствердженні. Вона спрямовується на задоволення і подальший розвиток цих потреб з їх проекцією на активний самостійний пошук власного професійного самовизначення учнів і шляхів професійного зростання в умовах неперервної освіти.

Організація професійної орієнтації має забезпечувати сприятливі умови для особистості у виявленні й оцінці рівня своїх базових знань і професійно значущих якостей. Методи психологічного визначення структури різних видів професійної діяльності (психограми професій) і комплекти психодіагностичного забезпечення профорієнтаційної роботи з учнями мають бути

доступними і посилюючими для вчителів (класних керівників), практичних психологів, працівників шкільних профорієнтаційних кабінетів, педагогічних працівників професійно-технічних і вищих навчальних закладів.

Завдання допрофесійної підготовки – не лише ознайомити школярів зі світом професій, а й допомогти пізнати зміст своєї майбутньої професії [6, 45]. Для цього використовується професіограма (загальний план опису професії), яка містить:

- *загальні відомості про професію, спеціальність* (назва професії, потреби в таких спеціалістах, форми професійної підготовки, робочі місця, які можна займати після отримання відповідної кваліфікації);

- *зміст та умови роботи* (використовувані матеріали, робочі інструменти, процес роботи та його результати, рівень механізації та автоматизації, необхідні для знання, вміння та навички, характер та умови праці);

- *особистість у процесі роботи* (привабливі сторони професії та її труднощі, ступінь відповідальності й елементи творчості, психофізіологічні якості та медичні протипоказання, позитивні та негативні наслідки праці для людини);

- *соціально-економічні особливості професії* (система оплати праці та соціальне забезпечення, культурно-побутові умови, перспективи професійного зростання, географія професії тощо) [1, 16 – 17].

Важливий блок у системі професіографічних знань і вмінь учнів складають питання самоаналізу психофізіологічних якостей особистості та співставлення їх із вимогами професії. Модуль навчальних завдань професіографічного змісту дає можливість описати обрану професію за таким планом: 1. Назва професії. 2. Функціональні процеси, професійні дії. 3. Засоби праці. 4. Результат праці. 5. Психофізіологічні особливості. 6. Місце одержання професії. 7. Основні професійні навички, профільні предмети. 8. Відомості з історії професії.

Профільна допрофесійна підготовка старшокласників є ланкою неперервної освіти, що забезпечує перехід від недиференційованої загальноосвітньої та початкової трудової до професійної підготовки, створює передумови для опанування майбутньою професією та свідомого вибору спеціалізації, стимулює розвиток особистості (в тому числі важливих для фаху психологічних якостей), поступове професійне становлення. Реалізація основних завдань допрофесійної підготовки аграріїв з урахуванням

Концепції профільного навчання спричиняє до трансформації чинної системи професійної орієнтації в якісно нову, яка за своїм змістом відповідає інтересам і потребам особистості та вимогам суспільства, роботодавців. Безумовно, для того щоб вибір професії не був випадковим, необхідно керувати цим процесом. Крім цього, потрібна спеціальна робота з вивчення і розвитку школярів.

Науково обґрунтований підхід у підготовці старшокласників до вибору професії аграрно-технічного профілю передбачає розвиток і становлення самостійності, творчості, врахування таких чинників формування особистості, як самопізнання, саморозвиток, самоконтроль, самоаналіз і, нарешті, самовизначення, зокрема професійне. Це, у свою чергу, вимагає науково-методичного забезпечення професійної орієнтації як системи підготовки особистості до вільного і свідомого вибору професії.

У процесі профорієнтаційної роботи з учнями під час допрофесійної підготовки має відбуватися формування і розвиток їх сприймання й оцінювання себе як суб'єкта профільної навчальної діяльності. Учні важливо перебувати у психологічному стані самовиявлення і самооцінювання індивідуальних особливостей, прояву власної поведінки і міжособистісного спілкування. У профільному навчанні старшокласники мають набути вмінь співвідносити власну психологічну природу із психограмами різних видів професійної діяльності. На основі цього учні свідомо і адекватно до власних потреб, здатностей, здібностей і об'єктивних соціально-економічних умов вирішують практичні завдання щодо напрямів, шляхів і засобів свого подальшого професійного навчання.

Підготовка старшокласників до свідомого вибору професійної діяльності передбачає формування в них особистісної профорієнтаційної позиції. Її зміст відображає спрямованість інтересів і розвиток когнітивних, потребо-мотиваційних та емоційно-вольових індивідуальних здатностей особистості. Розвиток профорієнтаційної позиції школярів у профільному навчанні здійснюється на основі поєднання психологічних знань і рівня усвідомлення особистістю своїх власних перспектив реалізації професійного вибору в самостійному житті.

Профільне допрофесійне навчання у сільській школі має забезпечувати дотримання принципу системоутворення і системозбереження в організації та здійсненні профорієнтаційної роботи. Система профорієнтаційної роботи з одного боку

відображає рушійні сили саморозвитку особистості, а з другого – є умовою організаційно-спрямованої стимуляції особистості до досягнення усвідомленої мети, до самореалізації своїх планів стосовно майбутньої професійної діяльності. З огляду на це, доцільно [4, 586 – 587]:

1. Вивчити психолого-педагогічний стан профорієнтаційної роботи в школі та у відповідності до нього скласти зміст і структуру допрофесійного профільного навчання.

2. Визначити управлінсько-функціональну структуру професійної орієнтації, виходячи з інтересів і потреб учнів, вимог і потреб суспільства, зокрема соціально-економічного середовища сільського району.

3. У процесі профільного навчання здійснювати постійний зв'язок між змістом професійної орієнтації та успішністю учнів, перевіряти психологічну ефективність функціонування такого зв'язку.

4. Виділити методичний зміст компонентів професійної орієнтації із спрямуванням на формування у старшокласників значущих цінностей мотиваційної основи вибору професійної діяльності сільськогосподарського профілю.

Методами психодіагностичного дослідження є: анкетування, спостереження, бесіда, методи профконсультаційної психодіагностики, самооцінювання, звіти учнів про суб'єктивний стан і його зміни у ході профорієнтаційної роботи, створення і проведення профорієнтаційних ситуацій, кількісне та якісне обґрунтування результатів сприймання ситуацій із метою навчання учнів самодіагностики; зіставлення спостережень вчителів профільного навчання з даними незалежних осіб – класних керівників, вчителів, які безпосередньо не працюють з учнями профільних класів, батьків. Методики, які використовуються для психодіагностики, добираються з метою виявлення й оцінювання функціональних аспектів навчальної діяльності. Вимоги до них: відсутність впливу знань, умінь і навичок досліджуваного на результативність виконання завдань; достовірне виявлення й оцінювання певних психологічних функцій; доступність змісту інструкцій і матеріалів для кожного учня; уникнення суб'єктивного впливу вчителя на психодіагностичну оцінку.

У змісті профорієнтаційної роботи центральне місце займає психограма професії, в якій відбивається психологічна структура особистості учня. Використання психографічних профілів професійної діяльності (психограм) має профорієнтаційну цінність лише в тому разі, якщо здійснюється на основі одержаного

психодіагностичного матеріалу про особистість.

Прогнозування вчителем успішності учнів у майбутній професійній діяльності можливе за умов вмілого застосування комплексу методів, адекватних індивідуальних методик, зібранням та узагальненням великої кількості психодіагностичного матеріалу, тривалим терміном профорієнтаційної роботи. У процесі навчання необхідно виробити в учнів уміння зіставляти показники власної профорієнтаційної позиції до і після проведення профорієнтаційної роботи за певною схемою; порівнювати діагностичні показники із показниками незалежних характеристик і власними самооцінками.

Професійне самовизначення молоді здійснюється в позаурочний час. Учні протягом двох років одержують інформацію щодо професії (професіограми), вивчають спеціальні предмети, а під час тестування, консультацій, тренінгів більше дізнаються про себе, практично вивчаючи психограму обраної спеціальності. Зауважимо, що виявлення в собі нових якостей і порівняння їх із вимогами конкретної професії спонукає школярів до самопізнання і профорієнтаційного самовизначення. Діагностичні дослідження сприяють самопізнанню, профілактиці перевтоми, спонукають до самоосвіти. Перед вибором професії учням доцільно надати інформацію, спрямовану на засвоєння необхідних знань про соціально-економічні та психофізіологічні умови правильного її вибору, пояснити вимоги різних професій до психологічної структури особистості, а також навчити аналізувати свої професійно значущі якості, шляхи і засоби їхнього розвитку [5].

Українське суспільство пропонує молодим людям багато варіантів вибору професії. Проте, як правило, підлітки та їхні батьки, особливо у сільській місцевості, поінформовані лише про декілька із сотень спеціальностей. Тому необхідно запрошувати в школи фахівців для надання практичної допомоги юнакам і дівчатам у виборі професій з урахуванням їхніх нахилів, інтересів і сформованих здібностей, а також потреб суспільства, господарства, роботодавців. Такі консультації дають відомості про роль і перспективи кожної професії, потребу в кадрах, зміст трудової діяльності, соціально-економічний і санітарно-гігієнічний статус професії, шляхи професійного навчання – з одного боку, і про вимоги та технологічні особливості, які ставить професія до людини, медичні й фізіологічні показники і протипоказання до професії – з іншого [3]. Найбільшого успіху консультації досягають, якщо проводяться за віковими й освітніми рівнями

й у ній беруть участь учителі та батьки, зацікавлені у виборі професій. За таких умов можна досягти позитивних результатів профорієнтаційної роботи й учні зможуть обрати конкретну професію та профіль допрофесійного та професійного навчання, що відповідатиме особливостям їхньої психічної структури.

Цікавим є досвід профорієнтаційної роботи ПТНЗ сільськогосподарського профілю, які своїм завданням ставлять підвищення престижу професій і навчальних закладів. Протягом навчального року профтехосвіта організує у школах району пересувні виставки технічної творчості учнів. Перевага таких виставок у тому, що майбутні аграрії можуть скласти певне уявлення про ту чи іншу професію, отримати необхідну інформацію і навіть випробувати свої можливості. Кілька разів на рік ПТНЗ проводять звітні виставки учнівських робіт.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Таким чином, здійснене дослідження дозволяє стверджувати, що профорієнтація учнів у процесі допрофесійної підготовки визначається, з одного боку, спрямованістю профільного навчання, з іншого – оптимальним набором методів, які забезпечують керованість цього процесу. Організована належним чином, цілеспрямована робота з професійної орієнтації є важливим чинником забезпечення якості подальшої професійної освіти.

Аналіз наукових даних із проблеми професійного самовизначення сільської молоді дозволяє визначити її у широкому плані як функціональний засіб організації діяльності, що дає змогу створити систему соціокультурних уявлень особистості про власне життя і своє місце у світі професій; усвідомити свої найбільш значущі професійні орієнтири і пріоритети; осмислити образ, сенс і реалії професійної діяльності; сформувати модель власного життя, спрогнозувати майбутнє й успішно здійснити свій життєвий професійний проект.

Вважаємо, що подальшого дослідження потребують стратегії професійного самовизначення молоді, інноваційні технології професійної орієнтації з різними категоріями населення, методи підвищення якості професійної орієнтації в умовах профільного навчання сільської молоді, порівняльний аналіз сучасних моделей профорієнтаційного забезпечення розвинутих країн.

1. Боровський А.С., Потапенко Т.М., Щёкин Г.В. Система методов профессиональной ориентации. – К.: МЗУУП, 1993. – 233 с.

2. Державний стандарт загальної освіти // Освіта України. – 2004. – №5.

3. Педагогічна книга майстра виробничого навчання: Навчально-методичний посібник / Н.Г. Ничкало, В.О. Зайчук, Н.М. Розенберг та ін., за ред. Н.Г. Ничкало. – К.: Вища школа, 1994. – 383 с.

4. Побірченко Н. А. Організація профорієнтації в процесі профільного навчання у загальноосвітній школі // Педагогіка і психологія професійної освіти: результати досліджень і перспективи: Зб. наук. праць / За ред. І. Зязюна та Н. Ничкало. – К. – 2003. – С. 583 – 587.

5. Професійна освіта: Словник: Навчальний посібник / За ред. Н.Г. Ничкало. – К.: Вища школа, 2000. – 380 с.

6. Система профинформационной работы со старшеклассниками / Под ред. Б.А. Федоришина. – К., 1988. – 146 с.

7. Тищенко М.П., Жемера Н.В. Людина і світ професій: Програма для старших класів загальноосвітніх навчально-виховних закладів України. – Київ, 1993. – 27 с.

8. Федоришин Б.О. Психологічні аспекти профорієнтації учнів. – К.: Знання, 1976. – 46 с.

9. Чистякова С.Н., Захаров Н.Н. Профессиональная ориентация школьников: организация и управление. – М.: Педагогика, 1987. – 157 с.

Стаття надійшла до редакції 22.11.2008

2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2

12 квітня 2009 року
Вербна неділя

Вербна неділя

Поненьким прутиком
З вербовим коти́ком
Себе вітаємо
Легеньким дотиком...
Радісну вістку
Собі говоримо,
Що день великий
Не поза горами,
Що вже за тиждень
Буде Великденень

Марія Хоросницька

2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2